

ГЛОБАЛНИТЕ КРИЗИ НА СИГУРНОСТТА

Вихрен БУЗОВ

Темите за глобализацията и за сигурността са дълбоко съдържателно свързани. Глобализацията е обективен процес на икономическо, политическо, културно и социално обвързване на държавите, институциите и хората в мащабите на целия свят, докато проблемът за осигуряването и поддържането на сигурност се отнася до всеки един социален субект, а в най-голяма степен – до човечеството и до света, в който то живее. Необходимостта от сигурност става изключително остра в епохата на глобализацията.

Изясняването на същността на глобалните процеси изостря стари и поражда нови спорове в социалните науки (*БЕК, У., 2002*). Сред най-значимите фактори, които определят глобалността на съвременните икономически и социални процеси определено са изключителната по своите мащаби интернационализация на производството, интензификацията на стопанския обмен във всичките му форми, небивалият прогрес на информационните и комуникационните технологии, политическото и културното сътрудничество и сближаване на народите в отговор на световни заплахи. Неимоверно съкратени по обективни причини са времевите и пространствените измерения на съвременния свят. Създава се привидност, че световната еволюция като че ли започва да се управлява и насочва от неизвестен център. Всяко едно събитие има потенциал да рефлектира във всички точки на света, транслирано чрез медиите и установените силни икономически, финансови, политически зависимости. Социалните и технологичните промени имат качествено нова динамика в рамките на кратки срокове от човешкия живот.

В епичната си вътрешна междуособна борба за разпределение и преразпределение на ограничените ресурси човечеството постепенно се изправя пред проблема за преразпределението на последиците от бедствията и кризите на глобалната епоха. Това именно споделяне на бедите характеризира “световното рисково общество” (*БЕК, У., 2001*).

Явлението, което е предмет на изследване в следващите страници се оказва нещо емпирично познато на всеки от нас. Последната му ярка

проява е световната финансова и икономическа криза, която започна в края на 2008 г. и заплашва устоите и перспективите за развитие на всяка една страна. Дори на нашата, която като че ли не е излизала от кризисни сътресения последните 20 години. Екологичната криза също отдавна е придобила глобални размери – тя се отнася до взаимоотношенията на съвременното човечество с природата, която засега търпеливо понася нови и нови непоправими вреди. Почти всекидневие са аварията, които предизвикват последици, засягащи целия свят. Човешката дейност по своеобразен начин “отключва” и силата на природните бедствия, с което природата може би частично си отмъщава.

За социалните проблеми на света ни напомнят митингите на анти-глобалистите и изявленията на най-будните умове на човечеството като Ноам Чомски (*CHOMSKY, N.*, 2003) и музиканти като Боно, които съвършено основателно насочват своето критично острие към задълбочаващата се пропасть между бедността и богатството, потъването на развиващите се страни в капана на дълговете, несправедливото разпределение и използване на световните ресурси, на ползите от ускорената модернизация. Не може да не се окачестви като симптом на криза обстоятелството, че над 2 млрд. души живеят под границата на бедността и почти толкова без елементарна здравна помощ. Нашата страна несправедливо е лишена от участие в социалния дебат за алтернативите на глобализма, защото провинциалните ни медии тенденциозно представят антиглобалистите като хора, които не искат да пият “Кока колеа” и се мръщят на хамбургерите на “Макдоналдс”. Можем обаче да посочим като сравнително редки изключения някои обективни политологически и философски анализи (*НЕДЯЛКОВА, А.*, З. Бауман, Д. Филипков, 2005). Глобализмът и алтернативният глобализъм са два различни проекта за използване на предимствата на глобализацията. Първият е лансиран от най-богатите страни и транснационалните корпорации и се изразява предимно в глобализиране на икономическия обмен. Вторият е проект за социална глобализация.

Форми на социална криза са и кризите на идентичността, които също намират глобално отражение. В такава криза се намира и днешна Обединена Европа (*ФЕРХОЙГЕН, Г.*, 2006) като тя определено тегли назад ЕС в глобалното противопоставяне. В най-широк смисъл и човечеството търси своята идентичност, изправено пред отговорността на универсалните предизвикателства и лутащо се между мултикултурализма и националното общество.

Военно-политическите кризи също изглеждат по нов начин. След изоставянето на лагерното противопоставяне в международните отношения, светът стана много по-нестабилен и всеки един конфликт бързо достига до праг, отвъд който стоят използването на ядрено оръжие и други средства за масово поразяване, въвличане на много страни, сред тях и “велики сили”, и причиняването на страшни катастрофи. В криза е и днешната глобална демокрация, поради опитите на една единствена страна да доминира в световен мащаб чрез методи от ерата на силовото противопоставяне, довели до изпразване от съдържание на международните институции за сигурност от времето на Студената война. В този контекст се вписват и опитите на лидерите на най-богатите страни да диктуват моделите на икономическо развитие. Нестабилността се допълва от успешния напредък и новите амбиции на регионални доминиращи сили (Русия, Китай, Иран, страните от далечния Изток), които се борят за дял в глобалното съревнование. Светът е разпънат в едно постоянно напрежение между еднополюсна и многополюсна структура като стабилността изглежда по-скоро мираж.

Ще се опитаме да подходим към обяснението на явлението глобална криза на сигурността със средствата на теоретичния философско-политологически анализ, опиращ се на някои приложения на логиката на рационалните решения и политическата теория на игрите. Първата стъпка е изясняването на по-общото понятие за криза на сигурността. Втората опира до разграничаването на типовете кризи с оглед открояването на характеристиките на глобалните такива. Ще подложим на анализ и перспективите за изграждане на глобална система за сигурност, която да служи за преодоляването на такива всеобхватни кризи. То се изразява във възвръщане от човечеството на възможностите да управлява своето развитие и да отстрани връхлитащите го заплахи.

1. Понятие за криза на сигурността

В съвременното научно знание понятието “сигурност” все повече се утвърждава като интердисциплинарно и универсално приложимо, в този смисъл то е сравнимо, или поне е от един ранг, с понятия като “система”, “структура”, “информация”. Възможността да се определи сигурността чрез понятия като “чувство”, “състояние”, “процес” или “форма на съществуване” поставя под съмнение нейното третиране като философска категория. Изглежда че може да бъде съотнесена като подчинена с родово понятие. Веднага се сещаме за понятия като “мир”

или “контрол”. За да не влизаме в твърде дълга дискусия по въпроса, ще я приемем за общонаучен термин. Терминът е име, което има значение в рамките на дадена научна теория. Общонаучните термини се използват достатъчно определено във всички или в повечето големи области на науката. В началото ще трябва да потърсим поне приблизително определение на това значение.

Широката употреба на понятието “сигурност” в различни области на науката трудно може да бъде поставена под съмнение. Неговото място в науките за човека е гарантирано от разглеждането на сигурността като основна човешка потребност в йерархичния модел на Е. Маслоу, където тя е поставена непосредствено над основните физиологични потребности (1943 г. “Теория на човешката мотивация” – МАСЛОУ, Е., 2001; АЛЕКСАНДРОВА, Н., П. Недялков, 2008). Сигурността на информацията и на мрежите е основен проблем в съвременните информационно-комуникационни науки. Тези две понятия се съпоставят по много интересен начин в социологичния анализ на глобалната цивилизация (ПОПОВ, И., 2003). В социалните науки темата за националната сигурност все повече интегрира усилията на политолози, икономисти, военни специалисти, социолози, философи, историци (ГЕНОВ, Г., А. Гочев, Д. Динков, 1997). Тя продължава да бъде цел и проблем във военните науки (РАЧЕВ, В. и др., 2005). Сигурността е и юридическа категория като “право на сигурност” (ПРОДАНОВ, Н., 2008), и категория на теорията на международните отношения (СТЕФАНОВ, Г., 2008). Всичко това усложнява още повече търсенето на общоприемливо определение на понятието “сигурност”.

В духа на някои немско и френскоезични философски влияния Д. Йончев дефинира сигурността чрез присъствието, определено като “смислово състояние на човека (на хората), което предполага някакви осъзнавани от него (от тях) взаимодействия” (ЙОНЧЕВ, Д., 2008, с.26). Присъствието не е просто някаква наличност, тук и сега, чрез него се характеризира самосъзнаващ и самооценяващ се жив организъм, жива система с активно поведение, която се намира в динамично взаимодействие със средата. Присъства само човек или някаква човешка общност. Във взаимодействието със средата присъстващият се стреми да избягва определени опасности, които го заплашват. Това именно е основанието да се каже, че “присъствието е непрекъснат процес на избор (както волеви, така и на спонтанен) от страна на присъстващия” (ЙОНЧЕВ, Д., 2008, с.30).

В анализа на Йончев понятието “присъствие” се свързва с понятията “въздействие” и “контрол”, които се отнасят до отношението между присъстващия и неговата среда. Под “контрол” се разбира това, което присъстващият прави, за да поддържа своето присъствие в определени граници, т.е., в норма, запазвайки някакво желано състояние на средата. Абсолютен контрол не е възможен, присъстващият се стреми да реализира такъв в рамките на нормалното. Субектното участие на присъстващия също е от първостепенна важност, макар и неговата сигурност да може да бъде гарантирана от друг присъстващ. Това позволява сигурността да бъде определена като “състояние на присъствие, при което е налице задоволителен контрол от страна на присъстващия над въздействието върху него” (ЙОНЧЕВ, Д., 2008, с. 32).

Много трудно е да намерим някакви съществени отлики между така определеното съдържание на понятието “присъствие” и разбирането за субект на социалното взаимодействие в съвременната социална философия и социални науки (виж напр. ГЕНОВ, Н., 1998, с. 90–103). Последното се свързва с наличието на устойчиви роли, или позиции, в каквито могат да влизат индивиди, общности, групи, институции или организации, обществото като цяло, включително и в световен мащаб. Субектите, индивидуални или колективни, се отличават със съзнание и самосъзнание, способност за свободен избор, те влизат в многообразни социални взаимовръзки. Критерият за субектност, или присъствие, е умението да се вземат и осъществяват автономни решения, които впоследствие се реализират в социалния свят. Това позволява да отнасем субектността само към живите системи.

Трябва да отбележим, че понятието “присъствие” акцентира върху факта на жива наличност, притежание на съзнание, но никак оставя встрани активността и развитието на субекта. Понятието “присъствие”, независимо от неговия екзистенциалистки привкус, се оказва удобно за създаването на теория за “скритото присъствие”, секретология, (ЙОНЧЕВ, Д., 2004), но носи неотстраним отгънък на съзерцателност, пасивност, поради което изглежда не е достатъчно да изрази собствената същност на субекта на сигурността. Самото понятие “сигурност” е белязано от напрежението “стабилност – промяна” – сигурността характеризира някакво стабилно състояние, а промяната носи рисковете (ПРОДАНОВ, В., 2008), но само чрез промени може да се изгради стабилна система за сигурност.

Социалният субект се развива, влиза в различни взаимодействия със света и средата, в които се стреми да реализира своите същностни сили. Игровият модел, заложен в обяснителния подход на политическата теория на игрите, трудно може да предаде самата същност на развитието на субекта, а по-скоро неговите възможности и усилия да контролира или не своята среда. С оглед на всичко това по-нататък ще говорим за сигурността като отнасяща се до различни типове социални субекти – личности, групи, организации, обществото като цяло, човечеството.

Възражения буди и третирането на сигурността като състояние, макар това да има достатъчно сериозни основания. Така тя може да бъде схваната като някаква желана цел, към чието постигане се стремим. Състоянията на сигурност се заменят от състояния на несигурност. Но с понятието за състояние не може да бъде предаден диалектическият характер на взаимодействията, чрез които се изгражда и поддържа сигурността. Те имат характера на процес, в хода на който се осъществява съвпадение в развитието на субекта и на средата, чиито въздействия той успешно контролира, съхранявайки своята идентичност. Състоянието е стационарно, преходно. Процесът е промяна, протичаща във времето, постоянно ставане, поява и разрешаване на противоречия. Той е динамичен, докато състоянието е относително статично. Затова ще разглеждаме сигурността като процес на поддържане на задоволителен контрол от страна на субекта над въздействията на средата върху него. Задоволителният контрол гарантира съществуването на съответния социален субект, или социална система, в норма.

Процесуалният характер на сигурността се изразява и в нейното постоянно противопоставяне на несигурността. Много философски категории са по двойки, определени от тяхната диалектическа природа – необходимост и случайност, причина и следствие, същност и явление, свобода и несвобода. Това важи и за общонаучни категории като сигурността. Сигурността непрекъснато преминава в несигурност и обратно. Поддържането на сигурността означава преодоляване, ограничаване на несигурността. Възможностите на субекта да контролира успешно въздействията на средата чертаят границата между сигурността и несигурността. Запазването на сигурността има характера на диалектичен процес, опира се на разрешаването на противоречия.

Сигурността може да бъде в норма или в криза. Нормалното развитие на социалния субект предполага възможност за задоволителен контрол върху въздействията на средата. Това означава, че той е в

състояние да взема автономни решения и да реализира действия според своите интереси и цели. Нормата е предписание за извършването на определено действие или бездействие, постановено от определен авторитет. Нормата действа, или е валидна, когато е част от действаща нормативна система, регулираща някакъв тип социални отношения. В нея са въплътени определени оценки на субекта за социалните факти, волята за преобразуване на нещата (*БУЗОВ, В., 2006, с. 19–27*). Сигурността на системата е в норма, когато са реализирани определени предписания за осъществяване на контрол на субекта върху въздействията на средата, представляващи необходими и съществени условия за неговото оцеляване и развитие. Тя попада в криза, когато тези предписания са нарушени. В такава ситуация социалният субект не е в състояние успешно да контролира въздействията на средата, с което е застрашено неговото съществуване и развитие.

В българските изследвания по въпросите на сигурността съществува определен консенсус за класификацията на вредните въздействия на средата върху субекта. Д. Йончев ги свежда до три: предизвикателства, заплахи и рискове. Предизвикателството е определено като “състояние на средата на сигурност, което предполага някакъв отговор”. То може и да не бъде забелязано или да бъде изтълкувано погрешно. Заплахата е също състояние на средата, когато тя е норма, но това състояние се вижда с просто око. Тя непосредствено предхожда кризата. “Рискът е заплахата с неустановен срок” (*ЙОНЧЕВ, Д., 2008, с. 57–59*).

В един задълбочен анализ на методите за изследване на средата за сигурност и нейната оценка с оглед влиянието върху политиката на малката държава, Г. Бахчеванов посочва, че предизвикателството се характеризира с висока степен на неопределеност. Въпреки че е плод на човешка дейност, за него може да липсва идея или опит в противодействието. За разлика от него, заплахата и риска могат относително точно да се идентифицират. Заплахата или опасността от заплахата може да се разглежда като “нарушаване на относителната стабилност на всеки от елементите на сигурността”, независимо от причините за това. Що се отнася до понятието “риск”, той го свързва с възникване на опасност, вследствие определена дейност на “собствената страна”, докато заплахата идва от някакъв външен субект (*БАХЧЕВАНОВ, Г., 2008, с. 23–25*). Близка е тезата на Ст. Симеонов, който третира риска като “вътрешно системно явление”, а заплахата – като “външно за системата явление – действия, интереси, намерения от друга система” (*СИМЕОНОВ, Ст.,*

2000, с. 330–331). Не можем да се съгласим с подобно тясно третиране на риска – всяка постоянна заплаха е носител на неопределеност и е насочена срещу съществуването на социалния субект в неустановено време. Рисковете могат да бъдат различни видове – вътрешни и външни за социалния субект, който се стреми да поддържа сигурност. Действието при риск е действие при недостатъчна информация на субекта за средата.

Можем да добавим, че елемент на неопределеност, макар и в различна степен, съществува при всичките видове вредни въздействия на средата. Обединяващото за тях е, че представляват опасности за съществуването на субекта на сигурността и в този смисъл понятието “опасност” може да се яви като родово по отношение на тях, по-близко от “въздействие” или “вредно въздействие”.

Всеки социален субект се стреми да избягва кризите на сигурността, но те са принципно неотстраними и затова трябва да се изследват методите за тяхното ефикасно преодоляване. Вземането на рационални решения в такава ситуация е от изключителна важност, то е първата предпоставка за успешно справяне с кризисната ситуация.

Не може да се отрече, че дефинирането на сигурността чрез контрола на субекта над средата е натоварено с част от съдържанието на активистките ценности от епохата на Новото време. Това оправдава нейното съотнасяне с властта като “контрол върху нечие присъствие” (*ЙОНЧЕВ*, Д., 2008, с. 33–34). Сигурността е тясно свързана с властта, с установяването на нечия властна воля. Тя изразява идеята за подчиняване на природата, на развитието на човека и обществото на единните принципи на Разума. Това я превръща в част от “програмата на модерността” (*ТУЛМИН*, Ст., 1994), заедно с това обяснява нейната обвързаност с модерни концепти като “свободата” и “правата на човека”, “обществения договор” и “националната държава”. Последните са свързани с преодоляване на “естественото състояние” на вражда на всеки срещу всеки и установяването на сигурност във вътрешен план и в международните отношения (*ХОБС*, Т., 1970; *BEITZ*, Ch., 1999, pp. 27–35). Един от сериозните проблеми пред това изследване е да се отговори на въпроса как се променят условията и особеностите на вземането на решения при кризи на сигурността при прехода от национална държава към глобалния аспект на анализа, при който се говори за световна сигурност, сигурност на човечеството като цяло. Този процес е свързан с преосмислянето на тесните граници на модернисткия проект, опиращ

се върху националната държава и правна система, както и върху националното общество. Това не бива обаче да ни насочва към мисълта, че постмодерната епоха генетично е свързана с несигурност и кризи. Системите за сигурност трябва да функционират ефективно на всяко едно равнище, особено на най-високото.

Всичко това придава нови измерения на “епичния конфликт между сигурността и свободата” (*БАУМАН*, З., 2003, с. 32), който има твърде дълга история. И двете понятия са свързани с модернисткия проект, но определено съществува дълготрайно напрежение между тях. Опазването на сигурността може да доведе до ограничаване на свободите на индивидите, а неограничената свобода се изключва взаимно с каквато и да е сигурност. Свободата основателно се асоциира с отговорността към общностните или обществените ценности, сред които е сигурността. Личностната свобода влиза в противоречиви отношения със свободата на другите. Свободата е възплъщение на субектността, но сигурността е от решаващо значение за развитието на субекта.

Сигурността е аспект на осигуряване на съществуването и развитието на всеки един социален субект, но тя има свои основни равнища (*ЙОНЧЕВ*, Д., 2008). Личното, груповото и държавното заедно задават обхвата на националната сигурност. Гарантирането на сигурността на държавата в международните отношения се налага на други две равнища – регионално и световно (всеобщо). Свързващо звено между тях е осигуряването на сигурността на държавната организация, които обаче в епохата на глобализацията е поставена на истинско изпитание. Новите процеси изкарват на преден план нови играчи, които често разполагат с по-голяма мощ от националната държава. Нейните финансови и икономически устои се оказват сериозно застрашени. Това ни изправя пред въпроса за глобалността на кризите и особеностите на този нов тип кризи на сигурността.

2. За типологията на кризите на сигурността в глобалната епоха

Кризите на сигурността могат да бъдат типологизирани според равнищата, на които възникват. Различаваме кризи на личната сигурност, които могат да засегнат нейните основни измерения – физическа, социална, психическа. Наличието им в съвкупност е сигурен симптом за тежка криза на държавата и обществото. Това означава да не можем

да опазим нито живота, нито социалните права, нито психическото здраве на хората. Знаем го от собствен опит, тъй като годините на прехода са красноречив пример за това. Кризите на груповата сигурност изискват специално изследване, но най-общо могат да бъдат разделени на кризи, засягащи организациите и кризи на общностите. При организациите основен проблем са тяхната интегралност и успешно функциониране. Общностите могат да бъдат заплашени от разпад в сблъсъка с други общности или при появата на центробежни сили в самите тях. Най-сериозните кризи на сигурността засягат държавата като институция. Тя може да бъде застрашена от външни сили или да загуби способностите си за осигуряване на публични блага на своите граждани в резултат от действието на фактори като корупция, неефективно управление, вътрешни сблъсъци, престъпност. Авторитетни автори основателно намират измеренията на такъв тип криза у нас (*СТАВРЕВ*, Св., 2007).

Кризите на регионално равнище засягат предимно отношенията между държави и международни организации, които са обвързани в комплекс от локални връзки. Индивидуалната сигурност на една държава е по необходимост определена от нейното участие във формите за колективна сигурност – регионални и световни (*СТЕФАНОВ*, Г., 2008, с. 45–50). В епохата на глобализацията обаче всяка регионална криза на сигурността заплашва да се превърне в световна. Във времената на лагерното противопоставяне подобно развитие беше относително предсказуемо с намесата на СССР и САЩ като страни във всяко едно регионално противопоставяне. Днес е относително непредсказуемо с участието на безлични разрушителни фактори като тероризма. Световните кризи на сигурността могат да имат военно-политически, икономически, социални, екологични и дори културни измерения. Те се превръщат в глобални, когато се разпростират в мащабите на целия свят.

Типовете кризи на различните равнища следва да бъдат разглеждани в тяхната съдържателна неотделимост. Естествено е, че всички форми на кризи в международната сигурност засягат индивидуалната сигурност на държавата, груповата сигурност на нейните институции и общности и в много голяма степен – личната сигурност. Взаимната обвързаност на всички равнища на сигурността е продукт на глобализацията. Ударът върху личността се усеща най-силно, може би, поради обстоятелството, че глобалните процеси не довеждат до желаното “хомогенизиране на човешката участ”, а до “нова поляризация” (*БАУМАН*,

З., 1999, с.39) в отношенията универсално-регионално. Проникването на глобалното чрез локалното е отбелязвано от най-авторитетните изследователи на глобализацията (*БЕК*, У., 2002, с. 76–89).

Кризите на сигурността могат да бъдат типологизирани и по техните източници или по последиците им. По своите източници те могат да са породени от природни фактори, от умишлени или от неумишлени действия на човека или на някакъв групов социален субект. Според техните последици кризите на сигурността могат да бъдат такива с относително трайни и разрушителни последици или с неразрушителни, или лесно преодолими такива. Тази класификация обаче не бива да се възприема абсолютно, защото например умишленият стремеж на големите фармацевтични корпорации за максимални печалби може да има като неумишлена последица смъртта на милиони и жестокият ефект на предизвикани пандемии и трайно влошаване на здравето. Отказът на САЩ от ангажимент в Протокола от Киото за ограничаването на вредните емисии в името на защита на националната индустрия неизбежно води до неумишлен негативен ефект във всички останали точки на света. Това се отнася и за усилията на сегашната администрация на Барак Обама да изнесе негативните резултати на кризата далеч зад границите на САЩ като налее пари в тяхната банкова система и относително затворена икономика. Глобализацията довежда до много по-голяма ефективност на безотговорността.

3. Има ли шанс за глобална система за сигурност?

Определено може да бъде подкрепен изводът, че основният проблем на съвременния свят е неговата сигурност (*ЙОНЧЕВ*, Д., 2008, с. 187). Човечеството не е в състояние да контролира в задоволителна степен евентуалните разрушителни последици за света, природата и цивилизацията от военно-политически, екологични и дори социални кризисни процеси. Средствата за поддържането на световната сигурност от времето на Студената война са до голяма степен изчерпани. Това се отнася най-вече за ООН и Съвета за сигурност, които частично бяха изпразнени от съдържание в резултат на конфликтите около Ирак, Афганистан, Югославия. Все още остават в сила и играят известна роля международните режими за контрол върху някои потенциални заплахи като разпространението на ядреното оръжие и средствата за масово поразяване, използването на ядрената енергия, използването на космоса

за мирни цели и редица други. Някои от тях дори разширяват своите институционални възможности. Но като цяло тези елементи на една световна система за сигурност не са достатъчни за нейното осигуряване и ефективно поддържане.

Наличието на действена система за сигурност е първото условие за успешно разрешаване на кризите на сигурността. Кризата има етап на превенция, или на действия по предпазване, етап на развитие и противодействие на субекта срещу нея и етап на възстановителни действия след нейното преодоляване. Ако тя доведе до унищожаване на субекта, всичко приключва с първите два етапа. Системата за сигурност има предназначението да събира информация за наличните предизвикателства, рискове и заплахи, да осигурява възможности за предварително предпазване от тях, да защитава социалния субект и да въздейства срещу развитието на опасностите за неговото съществуване.

Системата работи в изключително конкурентна среда и нейна основна задача е да обезпечи елиминиране на вредните за субекта въздействия. Съставена е от елементи, всеки от които има определено място в този процес и действието на всичките в единство гарантира изпълнението на нейните функции. Държавата изгражда национална система за сигурност. В нея отговорностите на всяка една институция, която има отношение към сигурността, са точно определени и съществува контрол за тяхното осъществяване. Ефикасна е системата, в която всички елементи са настроени да работят оптимално за гарантиране на сигурността на обществото в максимална степен. Ако за условията на националната държава поддържането на такава система си остава приоритетно, то проблем е установяването на такава в световен и регионален аспект на международните отношения.

Подходящ методологичен инструментариум за вземане на решения при преодоляването на кризи на сигурността може да бъде теорията на рационалните решения. В своя монография съм подложил на разглеждане някои нейни логически и приложни аспекти (БУЗОВ, В., 2007). Специално трябва да се отбележи, че вземането на решения по проблемите на сигурността носи всички характеристики на политическото решение, защото при него става дума за разпределение и използване на определени властови инструменти. Политическите отношения, международните в частност, могат успешно да бъдат моделирани като игрови взаимодействия, в които действат определени стратегии за преследване на успеха. Механизмите на изработване на решения по национал-

ната сигурност в аспекта на държавата като институция са разгледани удачно от български автори (*ДОЙКОВ, Й.*, 2007). Трябва да се подчертае обаче, че в условията на международните отношения и преодоляването на кризи в тях решенията най-често са от типа на тези, които се вземат при неувереност или неопределеност на информацията. Тогава действат по-ограничени критерии за рационалност на избора като търсене на решение с минимална възможна загуба или залагане на сигурното (*БУЗОВ, В.*, 2008). Със средствата на “политическата теория на игрите” (*MCCARTY, N., A. Meiowitz*, 2006) може да бъде обоснован един по-определен отговор на поставения от нас въпрос за перспективите за една трайна система за глобална сигурност.

Най-новата история на човечеството показва, че така нареченият “нов световен ред” на господството и повсеместната доминация на една свръхсила, САЩ, не носи трайни гаранции за сигурността. В своя предишна публикация за принципите на вземане на рационални решения при опитите за разрешаване на кризи в международните отношения се опитах да аргументирам тезата, че в условията на несигурния еднополюсен свят моделът за прехвърляне на тези права върху пълномощник (*proxу*) се оказва зареден с негативни последици. В ролята на такъв най-често влизат САЩ, НАТО, ЕС или ситуативно създадена коалиция под техен контрол. Примери са кризите на Балканите, войните в Афганистан и Ирак. Но главният проблем, който се очертава е, че във всички тези случаи пълномощникът (*proxу*) действа единствено максимизирайки собствената си полза и по този начин минира възможността за приемливо за всички страни разрешаване на кризата. Допълнителен източник на нестабилност е недостатъчната и превратно изтълкувана информация, в резултат на което изборът на едно действие най-често е необоснован, а друго, водещо към позитивен и мирен изход бива подценено. В посока на засилване на несигурността действат и амбициите на някои регионални лидери да заемат място на глобалния и да участват в решението. В примерите с горните кризи подобна роля играят Русия, Китай, Иран. Вследствие на всичко това моделът на вземане на колективни решения чрез пълномощник в условията на новия световен ред, когато липсва ефективно противодействаща страна, води до невъзможност за ефективно решаване на кризите.

Този извод може да бъде илюстриран и с неуспехите на световните водачи да постигнат на приемливо за всички равнище споразумение за предприемане на общи мерки срещу световната финансова

криза. Всеки от големите играчи се спасява поединично, воден единствено от корпоративния си интерес. Същото може да се каже и за програмите за преодоляване на бедността и облекчаване на тежестите на дълговете върху развиващите се страни, за постигане на устойчиво развитие и други. Резултатът винаги е задълбочаване на негативните явления.

Моделът на избор според доминиращата опция (*SHICK*, Fr., 1997, p. 88–91) предлага повече възможности за достигане на ефективно решение. Една опция е доминантна за вземащия решение, ако той предпочита резултата от нейното избиране пред избирането на всяка друга, както и да действат останалите участници или я предпочита в някакъв контекст на техните действия, оставайки индиферентен към другите. Ако такава не е налице и съществува неопределеност, агентът може да осъществи избор според една рационализируема възможност, доминираща за моментната ситуация. Изборът според доминантната опция е определен от трайни ценностни нагласи и принципи. Най-често той води към решение, което представлява намиране на равновесие, или баланс, в играта. Ясно е, че когато равновесните възможности са повече от една, спирането върху една може да бъде обосновано с ценностни аргументи.

Този модел позволява формирането на коалиции на основата на ограничен консенсус между някои от страните. Това е например единствената реалистична перспектива да се пристъпи решаване на екологичната криза чрез намаляване на вредните емисии. Изборът на доминираща опция очертава вариант и за намиране на равновесни или кооперативни решения, които са приемливи за всяка от страните и не влошават тяхното състояние. В аспекта на международните отношения налагането на такъв модел на управлението и решаването на кризи е свързано с преодоляването на несигурния еднополюсен свят и израстването на нови лидери, които се стремят да заемат подобаващи позиции в глобалното противопоставяне. Такива перспективи в икономически и политически план се развиват пред Китай, ЕС, Русия.

Днес в света няма идеологически противопоставяния от епохата на Студената война. Големите играчи се сблъскват в борбата за контрол върху източниците на енергия и енергийните пътища, финансови и икономически средства, комуникационни технологии. Светът е изправен пред необходимостта да търси нови енергийни източници, поради изчерпване на старите. Ресурсите са ограничени, амбициите и нуждите

на страните нарастват лавинообразно. Някои от тях, като САЩ, потребяват несъразмерен на тяхното население процент на световните ресурси. Други се развиват като огромни метрополи с милиардно население – Китай, Индия, трети тръгват към лява политика и социални революционни промени, водещи ги към бърз напредък – Бразилия. Балансът на силата обаче си остава изпитаният път към реализиране на желаната сигурност.

Една глобална система за сигурност, изградена върху принципите на сътрудничество, солидарност и взаимопомощ, може да бъде желаното и търсено средство на човечеството да се противопостави на финансови, икономически, социални и политически кризи от всякакъв характер. Нейната стабилност обаче изисква оформянето на повече от един силови центрове, които да концентрират достатъчно ресурси за изграждането на печеливши коалиции. Конкуренцията между тях може да бъде достатъчно стимулираща за поддържането на баланса на системата. Това означава, че следва да се определят като позитивни усилията на ЕС да играе самостоятелна роля в световните събития на основата на изграждане на общества на знанието, на Русия – да изгражда коалиции със страни от Изтока или арабския свят, на Китай – да бъде водещ в различни обединения и да изпревари САЩ в редица основни направления. А глобалната диктатура на транснационалните корпорации трябва да срещне колективния отпор на националните държави и техните съюзи. Колкото по-различен, плуралистичен и многополюсен става съвременният свят, а силата и ресурсите биват разпределени в повече играчи, толкова по-големи стават шансовете за една стабилна глобална система на сигурността.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Александрова, Н., П. Недялков.** Потребността от лична сигурност – В: Сб. “Политика и национална сигурност”, Доклади от научна конференция, НВУ “В. Левски” и ВТУ “Св. св. Кирил и Методий”, 2008, с. 86–93.
2. **Бауман, З.** Глобализацията: последиците за човека. С., “Лик”, 1999.
3. **Бауман, З.** Общността: търсене на безопасност в несигурния свят. С., “Лик”, 2003.
4. **Бахчеванов, Г.** Контрол на несигурността – В: Сб. “Политика и национална сигурност”, Доклади от научна конференция, НВУ “В. Левски” и ВТУ “Св. св. Кирил и Методий”, 2008, с. 19–27.

5. **Бек, У.** Световното рисково общество. С., Обсидиан, 2001.
6. **Бек, У.** Що е глобализация? Заблудите на глобализма – отговори на глобализацията. С., Критика и хуманизъм, 2002.
7. **Бузов, В.** Светът на нормите, Одри, 2006.
8. **Бузов, В.** Логика на решенията или как да бъдем ефективни при вземането на решения. С., УИ “Св. св. Кирил и Методий”, 2007.
9. **Бузов, В.** Модели на решаването на кризи в международните отношения в условията на Новия световен ред. В: XXI век Геополитически и морскоправни аспекти на международните отношения. Сборник с доклади от научна конференция на ВСУ “Черноризец Храбър” (съст. Н. Дюлгерова). Варна, 2008, с. 53–60.
10. **Генов, Г., А. Гочев, Д. Динков.** Националната сигурност и демократизирането на гражданско-военните отношения. Кн. втора, “Албатрос”, 1997.
11. **Генов, Н.** Социология. Регионално и глобално развитие. С., 1998.
12. **Дойков, Й.** Политическото решение. Механизъм за вземане на решение по националната сигурност. С., ИК Кота, 2007.
13. **Йончев, Д.** Теория на скритото присъствие. С., Идеи XXI век, 2004.
14. **Йончев, Д.** Равнища на сигурност. С., Изд. на НБУ, 2008.
15. **Маслоу, Е.** Мотивация и личност. С., Кибеа, 2001.
16. **Недялкова, А., З. Бауман, Д. Филипов, 2005.** Глобализъм, регионализъм, антиглобализъм. Албатрос, 2005.
17. **Попов, И.** Социология, сигурност, информация. Академия на МВР, 2003.
18. **Проданов, В.** Философските дилеми на сигурността – В: Сб. “Политика и национална сигурност”, Доклади от научна конференция, НБУ “В. Левски” и ВТУ “Св. Св. Кирил и Методий”, 2008, с. 77–85.
19. **Проданов, Н.** Право на национална сигурност – основни аспекти – В: Сб. “Политика и национална сигурност”, Доклади от научна конференция, НБУ “В. Левски” и ВТУ “Св. Св. Кирил и Методий”, 2008, с. 48–54.
20. **Рачев, В., В. Милина, Г. Бахчеванов и др.** Национална и международна сигурност. С., Военно издателство, 2005.
21. **Симеонов, Ст.** Историко-политически основи на националната сигурност и балканските държави – В: Сб. “Общества в преход – теория и практика. Сборник доклади от пета международна научна конференция, (съст. Т. Калейнска), Регионален център на СЕ. В. Търново, 2000, с. 329–336.
22. **Ставрев, Св.** Кризата на публичния мениджмънт или как популизмът и корупцията провалят реформите и подриват доверието към политическата демокрация. С., Класика и стил, 2007.
23. **Стефанов, Г.** Теория на международната сигурност. С., Ciela, 2008.
24. **Тулмин, С.** Космополис. Скритата програма на модерността. С., Калъс, 1994.

25. **Ферхойген, Г.** Европа в криза за преосмисляне на европейската идея. С., Български бестселър, 2006.
26. **Хобс, Т.** Левиатан. С., Наука и изкуство, 1970.
27. **Beitz, Ch.** Political Theory and International Relations, Princeton University Press, 1999.
28. **Chomsky, N.** Hegemony or Survival. America's Quest for Global Dominance, N.Y., Henry Holt and Company, 2003.
29. **Mccarty, N., A. Meirowitz .** Political Game Theory. An Introduction., Cambridge University Press, 2006.
30. **Shick, Fr.** Making Choices. A Recasting of Decision Theory, Cambridge University Press, 1997.